

ZYGMUNT ROZWAŁKA

Gospodarka leśna na podstawach ekologicznych a planowanie urządzeniowe

Forest Management on Ecological Foundations
and Forest Survey Planning

Naturalne warunki przyrodnicze jakie ukształtowały się na kontynencie europejskim w epoce polodowcowej sprawiły, że rozwinęły się tu lasy strefy umiarkowanej i borealnej, które w formie typowej przetrwały do XV-XVI wieku naszej ery.

W okresie kilku ostatnich stuleci lasy te zostały znacznie zubożone i zniekształcone - najpierw w wyniku silnej eksploatacji i wylesień, a później planowego użytkowania i odnowienia z preferowaniem gatunków iglastych w celu zapewnienia wysokiej produkcji drewna użytkowego.

Model lasu normalnego zrodzony i wdrożony w Europie ponad 150 lat temu wynikał z konieczności przeciwdziałania wylesieniom i płądowniczej eksploatacji lasów. Przyjęta wówczas koncepcja trwałości lasu i ciągłości jego użytkowania miała zapewnić trwałość produkcji drewna o wysokich walorach użytkowych.

Ten model przynoszący przez ponad 100 lat pozytywne efekty produkcyjne, zaczął ujawniać słabe strony dopiero w połowie XX w., kiedy to intensywny rozwój przemysłu, górnictwa, energetyki, budownictwa, komunikacji będący konsekwencją szybkiego zwiększania się liczby ludności po II wojnie światowej, wywołał gwałtowne pogarszanie się stanu środowiska przyrodniczego w Europie. Te same zjawiska, regionalnie w bardzo ostrej formie, wystąpiły w Polsce. Narastające zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego, gleby i wody, anomalie atmosferyczne (długoletnie susze, powodzie, silne mrozy, wczesne i późne przymrozki) masowy rozwój turystyki i rekreacji w lasach, gradacje szkodliwych owadów, epifitozy grzybów patogenicznych, nadmierny rozwój populacji niektórych ga-

* Referat wygłoszony podczas konferencji naukowo-technicznej w Waplewie z okazji 40-lecia BULiGL pt. "Urządzanie lasu podstawą zrównoważonej gospodarki leśnej".

tunków zwierzyny płowej gwałtownie przyspieszyły procesy destrukcyjne w lasach w okresie ostatnich 20-30 lat.

Proces zamierania lasów zrodził refleksje i wnioski na temat przyczyn wzmożonej wrażliwości lasów na szkody.

Szybko okazało się, że największe szkody o powszechnym charakterze wystąpiły w lasach o silnie zubożonym składzie gatunkowym i strukturze oraz tam gdzie stopień zanieczyszczenia środowiska przekroczył zdolności adaptacyjne lasów do szybko zmieniających się warunków środowiska.

W tych okolicznościach zaczęła się rodzić globalna koncepcja trwałego i zrównoważonego rozwoju – godząca dalszy rozwój cywilizacji z potrzebami ochrony środowiska przyrodniczego a szczególnie z potrzebą ochrony lasów – jako głównego czynnika kształtowania równowagi ekologicznej biosfery. Znalazły one wyraz w ustaleniach konferencji ministerialnych na temat ochrony lasów w Europie (Strasburg 1990, Helsinki 1993), w ustaleniach Szczytu Ziemi w Rio de Janeiro 1992, w konferencji FAO w Rzymie 1995 i innych.

Pojęcie trwałego i zrównoważonego rozwoju w gospodarce leśnej oznacza konieczność integrowania działań idących równocześnie w dwóch głównych kierunkach;

- równoważenia rozwoju biocenozy leśnej – pojmowanej jako całość organizmów roślinnych i zwierzęcych oraz świata grzybów i mikroorganizmów – z naturalnymi warunkami ich bytowania (biotopów);
- równoważenia rozwoju innych dziedzin gospodarki z potrzebami zachowania lasów jako głównego czynnika kształtowania równowagi w przyrodzie.

Tylko kierunek pierwszy pozostaje w gestii leśników i w sferze możliwości techniczno-leśnych. Kierunek drugi jest domeną polityki społeczno-gospodarczej i przestrzennej państwa oraz ochrony środowiska.

Realizując ustawowy obowiązek zachowania warunków dla trwałości lasów i ciągłości ich wielofunkcyjnej roli w zagospodarowaniu przestrzennym kraju, gospodarka leśna musi preferować naturalne i półnaturalne kierunki hodowli i ochrony lasu, oparte na pogłębionych podstawach ekologicznych i ekonomicznych wypracowanych przez naukę i praktykę urządzania lasu.

W tym celu konieczne jest szczegółowe rozpoznanie:

- warunków geologicznych, wodnych i klimatycznych obszaru każdego nadleśnictwa oraz obecnego i przewidywanego stanu środowiska przyrodniczego w regionie z uwzględnieniem dotychczasowych i przewidywanych wpływów antropogenicznych,
- stanu gleb i siedlisk leśnych oraz trendów zachodzących w nich zmian, w tym stopniu degradacji i zniekształcenia, a także możliwości i warunków rewitalizacji gleb i siedlisk,
- charakteru naturalnych zespołów roślinnych właściwych dla danych warunków środowiska,

- obecnego stanu biocenozy leśnej i dokonanych odkształceń w wyniku dotychczasowej gospodarki człowieka w przyrodzie,
- wyników dotychczasowej gospodarki leśnej oraz jej wpływu na stan lasu.

Rozpoznanie to powinno zapewnić wystarczające podstawy dla ustalenia niezbędnych działań gospodarczych idących w kierunku unaturalniania lasu i ustalenia doraźnych i perspektywicznych celów gospodarczych indywidualnie dla każdego pododdziału i urządzanego obiektu. Cele te powinny być jasno zapisane w kolejnych edycjach planu urządzenia lasu i stać się podstawą podziału gospodarczego lasu oraz przyjęcia stosownych regulacji rozmiaru użytkowania. To pełna świadomość celów gospodarki leśnej w każdym miejscu i czasie – a nie szczegółowość i objętość planu urządzenia lasu powinna stać się podstawą dalszej racjonalizacji gospodarki leśnej. Dotychczasowe pojęcie typu gospodarczego drzewostanu powinno być zastąpione pojęciem docelowego typu lasu, a pojęcie wieku rębności pojęciem wieku dojrzałości do odnowienia. Ten kierunek myślenia powinien stać się podstawą nowelizacji "Instrukcji urządzania lasu".

Tak więc plan urządzenia lasu z jasno określonymi celami gospodarki leśnej z podaniem generalnych zasad postępowania prowadzących do efektywnego osiągnięcia tych celów w sposób zapewniający trwałość lasu i ciągłość jego wielofunkcyjnej roli w zagospodarowaniu przestrzennym to wystarczająca podstawa do efektywnego działania wykształconego leśnika. To on, odpowiedzialny z mocy prawa za stan lasu, musi mieć możliwość doboru takich sposobów realizacji planu, które w konkretnej sytuacji zapewnią najpełniejszą realizację celów gospodarczych. Zamiast recepturalnych zaleceń hodowlanych i ochronnych zapisywanych dotychczas w planach urządzenia lasu i często nieprzydatnych ze względu na labilny charakter lasu powinny się w nim znaleźć: ocena możliwości samofinansowania gospodarki i wniosków dotyczące niezbędnych środków pomocowych lub zagospodarowania nadwyżek wypracowanych w danym nadleśnictwie wraz z wnioskami pod adresem zarządców lasów różnych szczebli zarządzania.

W planie urządzenia lasu powinna być bliżej określona wielofunkcyjna rola lasów w zagospodarowaniu przestrzennym na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym z określeniem sprzężeń zwrotnych las-otoczenie wraz z wnioskami dla gospodarki leśnej i gospodarki przestrzennej prowadzonej poza obszarami leśnymi. W tym celu w procesie tworzenia planu niezbędny jest szeroki udział uprawnionych przedstawicieli samorządów terytorialnych, władz administracji rządowej, organizacji społeczno-zawodowych, ruchów ekologicznych itp., co wynika z potrzeby równoważenia wielostronnych funkcji lasu jako dobra publicznego i regulacji sposobów korzystania z tych funkcji na zasadach trwałości.

Tak więc zmienia się rola służby urządzania lasu. Musi się ona przeobrażać z roli rejestratora stanu siedlisk i drzewostanów oraz szczegółowego planisty zadań gospodarczych do roli eksperta oceniającego funkcjonowanie lasu jako ekosystemu oraz kreatora doraźnych i perspektywicznych celów gospodarki leśnej w urządzanym obiekcie z uwzględnieniem wielofunkcyjnej roli lasów w gospodarce, przyrodzie i życiu społecznym na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym, a także ekonomisty oceniającego przewidywane dochody i wydatki racjonalnej gospodarki leśnej.

Życząc więc Biuru Urządzania Lasu i Geodezji Leśnej – z okazji jubileuszu 40-lecia – wiele satysfakcji z ogromnego dorobku w zakresie rozwoju lasów i leśnictwa w Polsce, pragnę

równie serdecznie życzyć pomyślności w podejmowaniu nowych wyzwań na rzecz trwałego i zrównoważonego rozwoju wielofunkcyjnej gospodarki lasami jako najcenniejszymi zasobami przyrodniczymi w Polsce zgodnie z oczekiwaniami obecnych i przyszłych pokoleń Polaków.

Summary

Forest management on ecological foundations and forest survey planning

For to maintain sustainability conditions of forests and continuity of their multi-purpose role in the country's spatial management it is necessary to make proper preferences for natural and seminatural orientations in silviculture and forest protection, grounded on deepened ecological and economic bases worked out by forest science and practice, including forest survey science and practice. A balancing of the forest biocenosis development is especially important; this concept conceived as the entity of plant and animal organisms plus the world of fungi and microorganisms, taken together with natural conditions of their existence (biotopes).

To this end it is necessary to broaden the nature of forest inventory over managed objects, adding a complex reconnaissance on:

- geology, water, climate, soil, and site conditions, with account of trends in the changes going on within the forest environment, including the present and predicted state of this environment, the degree of its deformation, as well as potentials and conditions for revitalisation of forests,
- potential (natural) plant communities, appropriate for each site, for comparing them with the present state of forest biocenoses for to find ways of approaching the desired forest structure.

Such a reconnaissance should be a basis for identification of necessary economic activities tending to make the forest more natural, including identification of current and forecast economic goals (individually per each subcompartment and object under the survey). These goals should be put down clearly in next editions of the forest masterplan and they should become a basis for managerial division of forests into compartments and for adopting suitable regulations of the forest use dimensions.